

USLOVNI OTPUST U KAZNENOM ZAKONODAVSTVU SRBIJE

Čovek je tajna i zagonetka, i ako ceo život
provedeš u njenom odgonetanju,
nemoj reći da si uzalud proživeo vek.

F. M. DOSTOJEVSKI, pismo bratu

REZIME: Promene u kaznenom zakonodavstvu Srbije nužno su se odrazilo i na uslovni otpust. Usklađivanje sa međunarodnim standardima dovelo je do povećanja dužine izdržane kazne zatvora posle koje se može tražiti uslovni otpust, ali i ukazalo na neusklađenost sa odredbama Evropske konvencije o ljudskim pravima. Neophodno je uvesti rokove u kojima mora da se rešavaju molbe za uslovni otpust, izdiferencirati da li je to ipak samo mogućnost, ili i pravo na uslovni otpust, što bi uz uvođenje jasnijih kriterijuma na osnovu kojih bi se to utvrđivalo dovelo do svođenja arbitrabilnosti u odlučivanju po ovim zahtevima na minimum. Procesna rešenja vezana za postupak za odobrenje uslovnog otpusta morala bi se proširiti kroz uvođenje nejavnog postupka tokom rešavanja molbe za uslovni otpust, uz davanje mogućnosti zatvoreniku da aktivno učestvuje u njemu. Saslušanje stručnih lica, veštaka koja sačinjavaju Izveštaj o zatvoreniku trebalo bi uvesti najmanje kao mogućnost. Državni tužilac bi svoju ulogu u ovim postupcima morao promeniti, kroz aktivno učešće u njima. Specijalizacija sudskog veća i njegovo izdvajanje iz rada i redovne nadležnosti vanraspravnog veća doprineli bi efikasnosti u radu po ovim predmetima. Opoziv uslovnog otpusta bi trebalo raditi na isti način i postupku kao i odobravanje uslovnog otpusta.

Uslovni otpust kao korektiv pravnosnažnoj sudskoj presudi zahteva da bude pod nadzorom stručnih organa i nadležnošću suda. Ovo bez obzira da

* Docent na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad.

li se osuđenom kojem se kazna suspenduje kroz uslovni otpust određuje da ispuni i obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama.

Ključne reči: uslovni otpust, opoziv uslovnog otpusta, procesna pravila, rokovi za postupanje, nadzor nad uslovno otpuštenim, nadležnost za postupanje, specijalizovana veća.

Umesto uvoda

Jedan hipotetički i jedan stvarni primer i nekoliko pitanja

K. M. je od strane Okružnog suda zbog krivičnog dela neovlašćeno držanje i stavljanje u promet opojnih droga iz člana 246. stav 1. Krivičnog zakonika Republike Srbije osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 4 godine. Delo je izvršio u maju 2007. godine, i to tako što je nabavio, držao i započeo sa stavljanjem u promet 28 grama opojne droge – marihuane. Zahvaljujući efikasnosti suda do pravnosnažne osude došlo se već krajem avgusta iste godine (okr. K. M. se odrekao prava na žalbu, državni tužilac je nije uložio), kada je osuđeni započeo sa izdržavanjem kazne zatvora. Nakon što je izdržao polovinu kazne zatvora, oktobra 2009. godine iskoristio je svoju zakonsku mogućnost iz člana 46. stav 1. Krivičnog zakonika, predlažući da mu sud odobri uslovni otpust, s obzirom na svoje izuzetno dobro vladanje za vreme izdržavanja kazne, kvalitetno izvršavanje radnih obaveza, s obzirom na svoju radnu sposobnost, kao i sve druge okolnosti koje su pokazale da je postignuta svrha kažnjavanja u konkretnom slučaju. Sve ovo potvrdio je tim zaposlenih u KPZ gde izdržava kaznu, sačinjen od strane psihologa, pedagoga, socijalnog radnika i dr. lica, sačinjavajući i dostavljajući sudu pisani izveštaj u vezi s tim.

Izjašnjavajući se na predlog osuđenog K. M.-a, koji je dostavilo vanraspravno Veće iz člana 24. stav 6. ZKP-a Okružnog suda (istog suda koji je sudio i u prvom stepenu) u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku vezanim za uslovni otpust, nadležni državni tužilac dao je svoju izjavu. U njoj je naglasio da se u slučaju K. M. -a nije postigla svrha kažnjavanja i da nema mesta primeni instituta uslovnog otpusta, napominjući da se u konkretnom predmetu po kom se izjašnjavao nisu ispunili ni drugi zakonski uslovi neophodni za realizaciju ove zakonske mogućnosti: nepostojanje uslova da je osuđeni izdržao dve trećine kazne zatvora, pozivajući se na Krivični zakonik od 06. 10. 2005. godine u celosti (Službeni glasnik RS broj 85/05 broj 88/05 i 107/05) kao i na član 8. Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika od 03. 09. 2009. godine (Službeni glasnik broj 72/09). Na odluku veća Okružnog suda se još uvek čeka!

E. Š. je osuđen od strane krivičnog suda druge države, zbog dela izvršenog 1992. godine na teritoriji bivše SFRJ, na kaznu zatvora u ukupnom trajanju od

14 godina, i u toj državi započeo je sa izdržavanjem kazne. Početkom novembra 2006. godine iz Italije je E. S. prebačen u KPZ u Sremsku Mitrovicu na dalje izdržavanje kazne, na osnovu Međunarodne konvencije o transferu osuđenih lica. Protekom zakonskog roka i ispunjenim uslovima iz člana 46. KZ-a, uz pozitivno mišljenje stručnog tima KPZ u Sremskoj Mitrovici, na osnovu molbe branioca osuđenog, Okružni sud u Novom Sadu -nadležno veće suda usvojilo je primljenu molbu.

Iz ova dva primera uočavamo da se pojavljuje nekoliko otvorenih pitanja, vezanih za uslovni otpust: da li je to pravo, ili mogućnost osuđenog. Zatim, postavilo se pitanje vremenskog važenja krivičnog zakonodavstva i primene blažeg zakona na osuđeno lice, procesna pitanja vezana za stvarnu i mesnu nadležnost, posebno imajući u vidu situaciju kada je reč o uslovnom otpustu osuđenog koji izdržava kaznu zatvora u Srbiji po osnovu Međunarodne konvencije o transferu osuđenih lica, dakle, da li je mesno nadležan sud gde osuđeni izdržava kaznu zatvora ili neki drugi sud. Ima li potrebe (osnove) za odlučivanjem od strane specijalizovanog suda ili bar posebnog sudskog veća kada se radi o uslovnom otpustu.¹ Po kojim procesnim pravilima, odnosno kog dela postupka će se raditi. Može li se *a priori* prihvatati Izveštaj tima ustanove koji sačinjavaju državni činovnici, koji praktično imaju ulogu veštaka, a to sigurno pravno nisu, dok u svim drugim postupcima koji se vode po ZKP-u za takav izveštaj se traži da ga daju sudski, zaklet veštaci, koji se pozivaju u najvećem broju slučajeva da brane ono što iznose o licu o čijim se pravima i slobodama radi, u kontradiktornom postupku. U kojem roku o molbi osuđenog treba da odgovore, nadležni državni tužilac, a nakon toga u kojem roku nadležni sud treba da donese svoju odluku.

Očito je da odgovore na ova pitanja tek treba da daju ne samo judikatura, već i doktrina krivičnog materijalnog i procesnog prava i penologija, uz uvažavanje kriminalnopolitičke pa i etičke dimenzije u vezi uslovnog otpusta.

Pojam i sistemi uslovnog otpusta

Uslovni otpust se najšire može definisati kao naknadno odmeravanje kazne, koje se vrši u toku izvršenja kazne.² Institut uslovnog otpusta³ jedno je od najefikasnijih sredstava za unapređivanje resocijalizacije, rehabilitacije, način da kazna bude što celishodnija i da ne traje duže nego što je neophodno da ispuni svoju svrhu, na osnovu čega se nakon *zločina i kazne* osuđenom ranije omogućava

¹ Kao što je npr. slučaj sa zakonskim ustanovljenjem sudije i veća za maloletnike, što ne umanjuje pravo na prirodni sudiju.

² Zbog toga se često državni tužioci na molbe zatvorenika za uslovnim otpustom izjašnjavaju sa konstatacijom da je reč o dezavuisanju presuda i inače *blage kaznene politike*.

³ Za potrebe ovog rada odlučilo smo se za jedinstveni naziv kazneno pravo Srbije, imajući u vidu da dajemo analizu odgovarajućih odredbi i materijalnog i procesnog krivičnog zakonodavstva, uz osvrt na penološke, pa i kriminološke aspekte uslovnog otpusta.

planirana reintegracija u zajednicu u kojoj živi, ali uvek u skladu sa principima pravde i pravičnosti.⁴ Posebnost je uslovnog otpusta što je on neodvojivi deo kazne zatvora koji pretvara deo kazne lišenja slobode u ustanovi u deo kada kazna i dalje postoji, ali sada kao mogućnost, odnosno kazna postaje *suspendovana*. U tom delu slično je dejstvo uslovnog otpusta sa uslovnom osudom. Do primene uslovnog otpusta dolazi odlukom nadležnog organa po ispunjenju određenih pretpostavki, uz obavezu poštovanja postavljenih uslova. Izrečena kazna smatraće se izdržanom kada uslovni otpust istekne, uz mogućnost da može pod određenim uslovima doći i do opoziva uslovnog otpusta (fakultativno ili obligatorno). Ako bi došlo do opoziva uslovnog otpusta uslovno otpušteni se vraća na izdržavanje kazne zatvora.

Za razliku od amnestije i pomilovanja, koji su prvenstveno akti milosti nadležnog organa kojim se osuđeni neopozivo oslobađa od daljeg izvršenja kazne, uslovni otpust vezan je pre svega za ponašanje osuđenog.⁵ Stoga profesor Lazarević ističe da je osnovna svrha uslovnog otpusta da podstiče dobro vladanje lica osuđenog na kaznu lišenja slobode i da uslovno prekine institucionalni tretman kada on više nije neophodan za resocijalizaciju osuđenog.⁶

Upravo ovako postavljen je zakonodavni koncept uslovnog otpusta u kaznenom pravu Srbije, slično pravnim sistemima koji ne tretiraju uslovni otpust kao deo kazne zatvora -na slobodi. Ipak, mnoga krivična zakonodavstva upravo određuju uslovni otpust, uz ispunjenje prethodnih uslova, kao deo izdržavanja kazne zatvora na slobodi, pod starateljstvom, nadzorom nadležnog i specijalizovanog državnog organa za uslovne otpuste – tzv. *parole officer-a*.⁷

Do uslovnog otpusta dolazi se proceduralno na dva načina: kroz administrativni sistem i uslovno otpuštanje odlukom suda. Administrativno-upravni način odlučivanja o uslovnom otpustu važio je do 2002. godine i u našoj zemlji, kada je upravni organ ministarstva nadležnog za izvršenje krivičnih sankcija odlučivao o ispunjenosti uslova za ovu mogućnost. Stupanjem na snagu novog Zakonika o krivičnom postupku 2002. godine konačno je i institut uslovnog otpusta, koji se direktno tiče ljudskih prava i osnovnih sloboda, poveren na odlučivanje sudu.

⁴ Savet Evrope, Preporuka R(2003)22 Komiteta ministara državama članicama o uslovnom otpustu usvojena 24. septembra 2003. godine na 853. sastanku zamenika ministara.

⁵ Tako Danilo Subotić, zamenik Republičkog javnog tužioca u svom izlaganju u Novom Sadu marta 1996. godine na sastanku sa nosiocima javnotužilačke funkcije u Južnobačkom okrugu ističe da uslovni otpust nije ni konačno ni neopozivo oslobođenje od izvršenja kazne, već se uslovni otpust vezuje eksplicitno za ostvarivanje svrhe kažnjavanja. (beleška autora).

⁶ Prof. dr Ljubiša Lazarević, Neka sporna pitanja pred donošenje Krivičnog zakonika u: Teorijski i praktični problemi jugoslovenskog kaznenog zakonodavstva, Beograd, 1996., str. 18.

⁷ Ovakav organ u zakonodavstvu Velike Britanije postoji od 1840., a u pravu SAD-a od 1944. godine. V. Doeren, S. E., Hageman, M. J. (1982.), *Community Corrections*, Cincinnati: Anderson Publishing Co., str. 22., prema radu Mogući pravci preispitivanja instituta uslovnog otpusta, mr Slađana Jovanović, Temida, Vol. 6. br. 3, septembar 2003.

Dokumenti Saveta Evrope ukazuju da bi u nacionalnim zakonodavstvima uslovni otpust trebalo učiniti dostupnim svim osuđenim zatvorenicima, uključujući i lica osuđena na maksimalne kazne zatvora u konkretnom zakonodavstvu, kako bi se minorizovale štetne posledice zatvaranja i unapredila njihova resocijalizacija.⁸ Međutim, pojedina zakonodavstva van evropskog pravnog kruga idu upravo u drugu krajnost, ukidajući mogućnost uslovnog otpusta, pravdajući to stavom o previše blagoj kaznenoj politici koja vodi porastu kriminaliteta.⁹ I upravo iz tih razloga i uvodi se uz institut uslovnog otpusta i ustanova nadzora nad uslovno otpuštenim zatvorenikom. Tako bi se što je više moguće izbeglo pretvaranje uslovnog otpusta u institut koji često dobijaju poslušniji, a ne zaslužniji zatvorenici, zbog nadzora kojim se uslovno otpušteni konstantno prate sve do kraja izrečene kazne. Sigurno je da se određivanjem dodatnih uslova kod uslovnog otpusta smanjuje rizik od recidivizma. Ti uslovi bi bili *e. g.* plaćanje kompenzacije žrtvama, uključivanje u program lečenja od zloupotrebe droga ili alkohola, ako je bilo povezano sa vršenjem krivičnih dela, rad (zaposlenje) ili neka druga aktivnost, zabrana boravka ili posećivanja određenih mesta i sl.¹⁰

Trenutak kada osuđeni stiče mogućnost¹¹ da traži uslovni otpust može biti različit u odnosu na vreme ukupno izrečene kazne zatvora, ali bi trebalo da ga osuđeni zna odmah na početku služenja svoje kazne. U tom smislu razlikuju se diskrecioni i obavezni sistem otpusta. Glavna osobina diskrecionog sistema otpusta je što zatvorenik može da zahteva otpust na osnovu toga kad je odslužio neki minimalni period zajedno sa ispunjavanjem kriterijumima koji će se ocenjivati kako bi se odredilo da li će ili neće biti dozvoljen otpust. Vremenski period se u ovom sistemu određuje u apsolutnom vremenu i/ili u odnosu na proporcionalni deo kazne. Ukoliko se uslovni otpust ne bi odobrio, organ koji odlučuje mora da odredi novo vreme kada se to pitanje može ponovo izneti, a čim se činjenice i okolnosti promene u korist zatvorenika.

⁸ Dodatak Preporuci R (2003)22, op. cit.

⁹ Tako je u poslednjim decenijama XX veka više od 20 SAD država ukinulo uslovni otpust. U literaturi se često citira slučaj Hebrant koji je 1948. godine osuđen na smrt zbog dvostrukog ubistva, da bi posle 13 godina bio pušten na uslovni otpust, da bi u toku mesec dana na slobodi izvršio 10 razbojništava i ubio četvoro ljudi. Slično je bilo i u slučaju D. L. koji je 1991. godine od strane Opštinskog suda u Novom Sadu osuđen na maksimalnu kaznu zatvora od 10 godina zbog silovanja, da bi po izlasku iz zatvora na uslovni otpust u prvih meseca dana izvršio novo delo silovanja u pokušaju.

¹⁰ Član 46. stav 2. Krivičnog zakonika sudu daje ovlašćenje da može u odluci o uslovnom otpustu odrediti da je osuđeni dužan da ispuni obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama.

¹¹ U Preporuci R (2003)22 SE ne govori se o mogućnosti, već o pravu osuđenog na uslovni otpust. Sigurno je da bi se kroz uvođenje prava na uslovni otpust smanjila mogućnost arbitraosti u njegovom odobravanju.

Obavezni sistem otpusta znači da vreme koje zatvorenik provede na odsluženju kazne kako bi stekao *pravo*¹² na uslovni otpust mora biti zakonski određeno. Izuzetno, odlaganje uslovnog otpusta mora biti definisano zakonom, uz navođenje u odluci nadležnog organa kada zatvorenik može ponovo da traži ostvarenje ovog prava.¹³ Kao što je već rečeno, naš sistem uslovnog otpuštanja ne predviđa nadzor nad uslovno otpuštenim, već je na osuđenom da nevršenjem novog krivičnog dela da potvrdi sudu da nema osnova za opozivanje uslovnog otpusta. Do sada često kritikovano, a izuzetno kratko vreme tzv. perioda sigurnosti¹⁴ je sa jedne polovine, uz izuzetak i do jedne trećine izrečene kazne (kada se mogao tražiti uslovni otpust) Krivičnim zakonikom dovedeno do prihvatljivog rešenja, ali sa reformom ovog važnog instituta se tek krenulo, posebno što dosadašnja rešenja nisu do kraja imala prave odgovore koji moraju da reše pitanja nametnuta odobravanjem uslovnog otpusta.

Nije zato slučajno da Dostojevski analizirajući stanovnike *Mrtvog doma* zaključuje: *Stvarnost teži pojedinačnom*.¹⁵ Ali, samo uz unapred određena pravila i mogućnost njihovog poštovanja.

Pozitivnopravne karakteristike uslovnog otpusta

1. a) Materijalno pravne odredbe vezane za uslovni otpust

Poslednjom izmenom Krivičnog zakonika donekle su promenjeni uslovi pod kojima se može odobriti uslovni otpust. Najviše kritikovani raskorak koji je postojao kod perioda sigurnosti u odnosu na uporednopravna iskustva otklonjen je tako što je donošenjem Krivičnog zakonika 2005. godine granica u pogledu

¹² Ovako i profesor Stojanović u *Uslovni otpust: problemi i perspektive*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 34. broj 1–2/1984, str. 195, gde ističe da je uslovni otpust pravo, a ne predmet diskrecionih ocena. U Komentaru Krivičnog zakonika, Beograd, 2006., str. 184, IV Kazne, uz komentar člana 46. -Uslovni optust, profesor Stojanović ipak zaključuje da je reč o *mogućnosti uslovnog otpuštanja*. Ali, indirektno se i sada već može teleološkim tumačenjem kaznenih odredbi koje regulišu uslovni otpust zaključivati: iako osuđeni ima mogućnost da traži uslovni otpust, posle mu ustanovljavamo pravo žalbe na odluku veća koje je odlučivalo o uslovnom otpustu.

¹³ V. ETS broj 51 (Evropska konvencija o nadzoru nad uslovno osuđenim ili uslovno otpuštenim), Rezoluciju R (65)1 o uslovnim kaznama, uslovnom otpustu i drugim alternativama zatvaranju, R (70)1 o praktičnoj organizaciji mera za nadzor i brigu nakon puštanja na slobodu uslovno osuđenih ili uslovno otpuštenih prekršilaca, R (76)2 o postupanju sa zatvorenicima sa dugim kaznama, Preporuku R(99)22 koja se odnosi na pretrpanost zatvora i inflaciju zatvorske populacije i druge.

¹⁴ Tzv. period sigurnosti omogućava restriktivno korišćenje instituta uslovnog otpusta. Određivanjem perioda sigurnosti smanjuje se disproporcionalnost izrečene i stvarno izdržane kazne. Kao što je period sigurnosti u anglosaksonskom pravu, tako slično u evropskom pravnom krugu postoji tzv. zabrana/nemogućnost korišćenja uslovnog otpusta (polu slobode ili semi-liberte u pravu Francuske) u određenom trajanju.

¹⁵ F. M. Dostojevski, *Zapisi iz mrtvog doma*, Petrovgrad, Sabrana dela, 1860.

izdržane kazne; sa polovine a izuzetno i trećine izdržane kazne; prvo bila fiksirana samo kao polovina izdržane kazne. Izmenama Krivičnog zakonika iz septembra 2009. godine ona sada iznosi dve trećine kazne izdržane kazne zatvora (objektivni uslov za odobrenje uslovnog otpusta). Ovako izmenjen član 46. KZ-a govori o mogućnosti osuđenog da ga sud može uslovno otpustiti, uz ispunjavanje određenih uslova (subjektivni uslovi), ako se u toku izdržavanja kazne tako popravio da se može sa osnovom očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a do isteka izrečene kazne ne učini novo krivično delo.¹⁶

Objektivni uslov da je osuđeni izdržao dve trećine izrečene kazne nije sporan za utvrđenje. On je sada više i u duhu komparativnih zakonskih rešenja i međunarodnih dokumenata. Može se postaviti samo pitanje primene blažeg zakona, jer je raniji objektivni uslov bio da je osuđeni izdržao polovinu izrečene kazne. To samo dodatno ukazuje na problem pravne prirode uslovnog otpusta, jer je sigurno da je za zatvorenike upravo to rešenje blaže. Međutim, za učinioca je blaži onaj krivični zakon koji ga stavlja u povoljniji položaj u pogledu izricanja krivične sankcije, što kod uslovnog otpusta nije slučaj, jer se radi o suspenziji jednog dela već izrečene kazne zatvora. Krivičnopravna teorija, a ni praksa se do sada nije izjašnjavala o ovom pitanju.¹⁷

Još problematičnije je ko i kako utvrđuje ispunjenost subjektivnih uslova vezanih za vladanje zatvorenika i izvršavanje radnih obaveza, kao i pitanje da li je sud zaista i pravno i faktički jedini koji odlučuje o uslovnom otpustu, kao nezavisna i samostalna institucija koja garantuje jednakost građanima u svim situacijama.¹⁸ Na osnovu izveštaja zatvorske uprave i njihovog stručnog tima deo zatvorenika će zaista biti uslovno otpušten posle dve trećine izdržane kazne, odlukom suda, a drugima takva mogućnost možda nikada neće biti dostupna, zbog dobijene negativne karakteristike zatvorske uprave.¹⁹ Jedno od rešenja za izneti problem bi bio u dopuni procesnih rešenja.

Uvođenje odredbe da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je pokušao i/ili pobeo iz ustanove gde izdržava kaznu zatvora obavezna je smernica sudu

¹⁶ Izmenama je zadržano da se uzima u obzir vladanje osuđenog za vreme izdržavanja kazne, izvršavanje radnih obaveza, kao i neodređeni standard „druge okolnosti koje pokazuju da je postignuta svrha kažnjavanja. No, ovi standardi, posebno kad ih samo utvrđuje zatvorska uprava, pa se onda tako i prihvataju od strane suda mogu zaista biti pod posebnom lupom. Zatvorenici se uglavnom cenzurisano ponašaju, što ne mora da znači da su se stvarno popravili i resocijalizovali toliko da bi moglo da se tvrdi da jeste ili nije postignuta svrha kažnjavanja.

¹⁷ Teleološkim tumačenjem odredbi stava 2. člana 5. KZ-a *Vremensko važenje krivičnog zakonodavstva* mogao bi se prihvatiti stav da se primenjuje norma ranijeg KZ vezano za uslovni otpust, pa bi osuđeni iz hipotetičkog primera imao osnova da traži uslovni otpust.

¹⁸ V. više u radu mr Zoran S. Pavlović, *Razmatranja o samostalnom i nezavisnom pravosuđu*, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, 2001. godine.

¹⁹ Upravo zato se uslovni otpust označava i kao penološki institut, jer se uslovi za njegovu primenu realizuju tokom izdržavanja – izvršenja kazne zatvora.

kada odlučuje o zahtevu osuđenog, ali i motiv osuđenom da poštuje kućni red i pravila zavoda za izvršenje kazne zatvora.

Sudu je data mogućnost da svojom odlukom o uslovnom otpustu odredi da je osuđeni dužan da ispuni obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama (član 46. stav. 2. KZ-a). Ali, ovakvo određenje naknadnih obaveza bez mogućnosti pravog nadzora njihovog izvršenja će za sada biti više u domenu inventivnosti veća koje odlučuje o uslovnom otpustu, nego u zakonskom rešenju i realnosti za proveru njihove realizacije.

1. b) Materijalno pravne odredbe vezane za opoziv uslovnog otpusta

Pod uslovom da uslovni otpust ne bi bio opozvan, smatraće se da je osuđeni izdržao kaznu zatvora. To je vreme od kada je uslovno otpušteni napustio ustanovu u kojoj je izdržavao kaznu zatvora, pa do isteka neizdržanog dela kazne, pod uslovom da osuđeni do kraja tog roka ne izvrši novo krivično delo. O opozivu uslovnog otpusta takođe odlučuje sud. Izvršenje krivičnog dela je jedini razlog za opoziv i tada dolazi do obaveznog (član 47. stav 1. KZ-a) ili fakultativnog opoziva (član 47. st. 2. KZ-a) uslovnog otpusta.

Do obaveznog opoziva dolazi ako osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, učini jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora preko šest meseci (u prethodnom zakonskom tekstu iz 2005. godine to je bilo preko godinu dana). Nije od značaja da li je kazna preko šest meseci izrečena za teže, ili lakše krivično delo. Isto tako, bez važnosti je i kako se došlo do te kazne: u njenim granicama ili primenom odredbi o ublažavanju. A ako bi uslovno otpušteni učinio više krivičnih dela u sticaju, merodavna je jedinstvena kazna kada se utvrdi kao kazna zatvora preko šest meseci.

Uslovni otpust se može opozvati (fakultativni osnov) i ako uslovno otpušteni učini jedno ili više krivičnih dela za koja je izrečena kazna zatvora do šest meseci, odnosno ne ispuni neku od obaveza koje mu je sud odredio u skladu sa krivičnopravnim odredbama (član 46. stav 2. KZ-a).

Zakonodavac uz diskreciono ovlašćenje da li će opozvati uslovni otpust ili ne dodaje sudu i obavezu da u toj proceni naročito uzme u obzir srodnost učinjenih krivičnih dela, pobude iz kojih su učinjena i druge okolnosti koje ukazuju na opravdanost opozivanja uslovnog otpusta. Odredbe o obaveznom i fakultativnom osnovu za opoziv uslovnog otpusta primenjuju se i kad se uslovno otpuštenom sudi za krivično delo koje je učinio pre nego što je uslovno otpušten.²⁰

²⁰ Profesor Lazarević u Komentaru Krivičnog zakonika Republike Srbije, 2006., Savremena administracija IŠP Beograd, strana 173. naglašava da ovako nešto može nastati ako je osuđeni pre uslovnog otpusta ili pre nego što je pristupio izvršenju kazne izvršio neko krivično delo za koje sud u trenutku odlučivanja nije znao. Druga je situacija ako bi osuđeni izvršio krivično delo za vreme trajanja izdržavanja kazne, a da sud nije znao za to delo kod davanja uslovnog otpusta. Čini se da je ova druga situacija malo realna.

U slučaju opoziva uslovnog otpusta, iako se radi o povratu, zakonodavac iz razloga celishodnosti, upućuje na primenu odredbi o sticaju, i to o nepravom sticaju (član 60. KZ-a – sticaj krivičnih dela), uzimajući ranije izrečenu kaznu kao već utvrđenu. Deo kazne koji je osuđeni izdržao po ranijoj osudi uračunava se u novu kaznu, a vreme provedeno na uslovnom otpustu se ne uračunava.

Od primene odredbi o sticaju postoji izuzetak, ako sud proceni da se njihovom primenom ne bi mogla ostvariti svrha kažnjavanja (član 62. stav 2. KZ-a – odmeravanje kazne osuđenom licu). Tada se za novo izvršeno krivično delo izriče samostalna kazna, pa se obe kazne samostalno izvršavaju, i to tako što osuđeni prvo izdržava ostatak kazne gde je uslovni otpust opozvan, a nakon toga izvršava se i druga, nova osuda.

Posebna je situacija kod trajanja uslovnog otpusta, a kad za to vreme ne budu utvrđeni osnovi za opozivanje uslovnog otpusta. To je mogući ako krivično delo ne bude otkriveno u vremenu dok traje uslovni otpust, ili pak da za to vreme ne bude završen krivični postupak povodom izvršenog krivičnog dela. Za takve situacije dato je vremensko ograničenje za opoziv uslovnog otpusta, i to najkasnije u roku od dve godine od kada je uslovni otpust istekao. Protekom dve godine opoziv više nije moguć, bez obzira na novoizvršeno krivično delo, njegovu vrstu i zaprećenu kaznu. Time se poštuje pravilo da mogućnost za opoziv uslovnog otpusta, bez obzira o kom sistemu otpusta se radi, nije vremenski neograničeno.

2. Postupak za puštanje na uslovni otpust

Promenama krivičnog procesnog zakonodavstva obuhvaćene su i odredbe vezane za postupak za puštanje na uslovni otpust. Tako je od 2002. godine²¹ stvorena mogućnost da o pitanju slobode – uslovnom otpustu osuđenog odlučuje jedini državni organ koji je za to ovlašćen – sud. Na taj način zaokružuje se aktivna uloga suda u postizanju svrhe kažnjavanja, kroz izricanje ali i izvršenja krivičnih sankcija.²²

Sam postupak za puštanje na uslovni otpust pokreće se na molbu osuđenog, sudu koji je sudio u prvom stepenu. Ovo je i jedina odredba u ZKP-u koja se tiče suda koji je nadležan za postupanje po molbi osuđenog za uslovni otpust. Na taj način nije dat odgovor na pitanje koji je sud nadležan za uslovni otpust lica koja izdržavaju kaznu zatvora u Srbiji po osnovu Međunarodne konvencije o transferu osuđenih lica, dakle, da li je mesno nadležan sud gde osuđeni izdržava kaznu zatvora ili neki drugi sud. Slično je i kod opozivanja uslovnog otpusta: da li je

²¹ Zakonik o krivičnom postupku, Glava XXX Postupak za primenu mera bezbednosti, za oduzimanje imovinske koristi, za opozivanje uslovne osude i za puštanje osuđenog na uslovni otpust, član 522. -Postupak za puštanje na uslovni otpust.

²² V. više kod Lazarević, Janko, *Izmene i dopune u odnosu na sistem sankcija*, u Novo Jugoslovensko krivično zakonodavstvo, Beograd, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju, str. 21/1996

to sud koji je izrekao kaznu ili sud na čijoj se teritoriji nalazi ustanova u kojoj osuđeni izdržava kaznu.²³

Razmatrajući molbu osuđenog za uslovnim otpustom veće iz člana 24. stav 6. Zakonika o krivičnom postupku prvostepenog suda prethodno utvrđuje da li je proteklo vreme predviđeno zakonom za puštanje na uslovni otpust. Dva su načina dostavljanja Izveštaja uprave ustanove u kojoj osuđeni izdržava kaznu zatvora: uz molbu osuđenog ili na Zahtev Veća ako ne prileže uz molbu zatvorenika. Izveštaj Ustanove treba da sadrži podatke o njegovom vladanju, izvršavanju radnih obaveza s obzirom na radnu sposobnost i svim drugim okolnostima koje pokazuju da li je postignuta svrha kažnjavanja. Molbu osuđenog veće će odbaciti Rešenjem, ako ne ispunjava neki od formalnih uslova predviđenih u članu 46. Krivičnog Zakonika.

U slučaju da molbu ne odbaci, veće će uzeti izjavu od javnog tužioca koji postupa pred prvostepenim sudom. Protiv odluke veća, bez obzira da li se odbija ili usvaja molba osuđenog za uslovni otpust, žalbu mogu izjaviti i nadležni tužilac i osuđeni koji je podneo molbu za uslovni otpust.

Ovakvo procesno rešenje vezano za uslovni otpust daleko je od idealnog, kako u delu uloge koja se tiče suda tako i u odnosu na tužioca koji postupa u samom predmetu po molbi osuđenog za uslovni otpust. U postupcima vezanim za uslovni otpust postupa veće od trojice sudija koje *donosi odluke u prvom stepenu van glavnog pretresa*. S obzirom na broj predmeta u kojima postupa veće iz člana 24. stav 6. ZKP-a i njegovu preopterećenost,²⁴ a bez ijednog roka koji bi obavezivao bilo sud za donošenje odluke, tako i državnog tužioca za davanje izjave, često može da dovede osuđenog u situaciju da može da provede svo vreme na izdržavanju kazne iako ispunjava uslove za odobrenje molbe za uslovni otpust.²⁵ Predviđeni rok ne bi smeo da bude prekratak, već tako određen da u svakom slučaju omogućiti da pre donošenja odluke o uslovnom otpustu prethodi suštastveno proučavanje svih bitnih pretpostavki neophodnih za donošenje pravilne i zakonite odluke.

Dok god ovaj rok ne bude određen, na osnovu već postojeće prakse Evropskog suda za ljudska prava, naša država je u stvarnoj opasnosti da bi po tom osnovu mogla biti tužena od strane osuđenog koji je predugo, ili bezuspešno čekao na odluku suda. Iako je ovo povezano sa tim da li je uslovni otpust u kaznenom pravu Srbije pravo ili mogućnost, odredbu člana 5 (4) Evropske konvencije o ljudskim pravima, prema kome... *svako lice lišeno slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud hitno ispitati zakonitost lišenja slobode...* Evropski sud

²³ Isto je i kad je u pitanju nadležnost za postupanje kod državnog tužioca.

²⁴ Reforma organizacije sudova i promena njihove nadležnosti čini se da za sada neće uticati na ovu činjenicu.

²⁵ Jedno od mogućih rešenja bi bilo i formiranje posebnog sudskog veća koje bi bilo specijalizovano za odlučivanje po zahtevima za uslovne otpuste pri Višim sudovima.

je već u više navrata ekstenzivno tumačio i to u pravcu *Habeas corpus-a*. Naime, očigledno je da se izraz *lišenje slobode* odnosi i na osuđene koji izdržavaju kaznu zatvora.²⁶ Sud je prihvatio kao operativni standard da se *u slučajevima u kojima se osnov lišenja slobode može promeniti, licu lišenom slobode koje pokrene postupak* radi preispitivanja svog lišenja slobode mora obezbediti preispitivanje opravdanosti njegovog daljeg zadržavanja u razumnim vremenskim razmacima.²⁷ I ako bi se odbio zahtev za uslovni otpust, osuđenom bi se morao omogućiti nov rok u kojem bi ga mogao ponovo izneti pred nadležni sud.²⁸ Iako postupak *habeas corpus* ne mora odgovoriti svim zahtevima pravičnog suđenja prema članu 6. EKLJP, Komisija i Sud su utvrdili da izvesne karakteristike pravičnosti moraju da budu prisutne u postupku upravo prema članu 5. st. 4. Konvencije.²⁹ Reči *po hitnom postupku* Evropski sud je upravo protumačio tako da nadležni sud mora da odredi puštanje na slobodu ako je dalje zadržavanje nepotrebno-neosnovano.

Zaključak

Dovođenjem instituta uslovnog otpusta u nadležnost redovnog suda (a ne administrativnog tela) i standarda da ga zatvorenik može zahtevati kad protekne dve trećine vremena izrečene kazne učinjen je značajan korak napred u zakonodavstvu Srbije u pravcu njegovog usaglašavanja sa međunarodnim standardima. Ali, činjenica je da je to tek početak reformi. Jer formalno, uslovni otpust je i dalje mogućnost, u diskrecionoj oceni suda, a ne pravo osuđenog lica. Kada se ispune zakonske pretpostavke za odobrenje uslovnog otpusta, on se mora odobriti. Svako drugačije rezonovanje umanjuje načelo pravne sigurnosti i jednakosti građana pred zakonom.

Sadašnju samo skromnu mogućnost iz već pomenute glave XXX Zakonika o krivičnom postupku gde se u Postupku za primenu mera bezbednosti, u članu 510. kod otpuštanja učinioca čija je uračunljivost bila bitno smanjena,³⁰ određuje da sud *može saslušati učinioca, ako je to potrebno i moguće*, treba dodatno razraditi tako što bi se osuđenom koji predlaže uslovni otpust (član 522. ZKP-a) omogućilo da aktivno učestvuje u sudskom postupku.

Kroz odlučivanja samo na osnovu Izveštaja ustanove u kojoj zatvorenik iz država kaznu i skoro uniformne izjave državnog tužioca o nepostojanju uslova

²⁶ A ti osuđeni zahtevaju uslovni otpust i čekaju na odluku nadležnog organa suprotno članu 6. EKLJP.

²⁷ Ovako je Sud odlučivao u predmetu *Winterwerp v. Holland* (1979), *Thynne, Wilson and Gunnell v. UK*.

²⁸ U slučaju *Bezicheri v. Italija* (1979) Sud je objasnio da ti razmaci moraju biti srazmerno kratki.

²⁹ V. Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, priredila Dona Gomien, Beograd, 1996., strana 28.

³⁰ Odlučivanje o uslovnom otpustu u slučaju da je uz kaznu izrečena mera bezbednosti obaveznog lečenja u čuvanja u zdravstvenoj ustanovi.

za odobrenjem uslovnog otpusta, sud nema mogućnosti stvarne procene koliko je ostvarena svrha kažnjavanja, u funkciji specijalne prevencije. Sadašnje nepostojanje fiksiranih rokova za odlučivanje po molbi osuđenog za uslovnim otpustom moglo bi se rešiti punim poštovanjem Sudskog poslovnika. Naravno, uz suštinski izmenjen odnos i samog državnog tužioca prema ovim molbama.

Nedostatak evaluacije ponašanja osuđenog (kroz sistemski određen nadzor) kojem je odobren uslovni otpust vodi u latentnu opasnost od vraćanja kriminalitetu. Tu kontrolu bi čini se trebalo da vodi neko stručno telo pod nadzorom suda, kao deo tretmana usmerenog ka sprečavanju recidivizma. Sud koji odlučuje o uslovnom otpustu morao bi da bude ne samo nezavistan i nepristrasan, već i objektivan i specijalizovan, a naročito efikasan u odlučivanju po zahtevima za uslovni otpust.

Korektiv pravnosnažne odluke o kazni – uslovni otpust, treba primenjivati oprezno. Uz dodatna zakonska uobličenja u odnosu na postojeća. Sami kriterijumi za uslovni otpust moraju biti precizniji, ko prethodno ocenjuje njihovu ispunjenost, iznosi i brani na sudu -radnici zatvorske uprave ili ovlašćeni sudski veštaci ili zajedno, u kojim rokovima se odlučuje, je li to pravo osuđenog i sl.

Pre davanja predloga odgovora na pitanja postavljena u ovom radu trebalo bi razmotriti i druge aspekte instituta uslovnog otpusta. Da li uslovni otpust dovodi do smanjenja u stopama recidivizma, koliko se uslovno otpušteni prilagođavaju situaciji kada im je kazna suspendovana kroz odobrenje uslovnog otpusta, treba li uvesti penološke programe za pripremu zatvorenika za otpust i uslovni otpust i slično.

Pravo na uslovni otpust treba da bude posledica zaključivanja da za ostvarenje svrhe izrečene kazne nije obavezno da ona bude u potpunosti izdržana, već da se zatvorenici, suspendovano, pre vremena i uslovno vraćaju sva osnovna prava koja im inače pripadaju, a koja su im bila ukinuta sudskom odlukom na određeno vreme.

Zoran S. Pavlović, Ph.D.

Assistant Professor on the Law Faculty, Business Academy, Novi Sad

Conditional release in the criminal legislature of Serbia

A b s t r a c t

The changes in the criminal legislature of Serbia have necessarily been reflected on the conditional release too. Coordination with international standards has caused the enlargement of the length of the served imprisonment after which one can demand the conditional release, but it has also pointed at the lack of coordination with the regulations of the European convention on human rights. It is

necessary to introduce time-limits within which the requests for the conditional release must be solved. Then, one must differentiate whether it is only a possibility or the right to the conditional release. With the introduction of clearer criteria on the grounds of which it can be established, the arbitration in making decisions related to these requests can be reduced to the minimum. The solutions related to the proceeding of approval of the conditional release must be enlarged through the introduction of the non-public proceeding during the period of solving the request for the conditional release with giving an opportunity to the prisoner of his active participation in it. The hearing of experts making the Report about the prisoner should be introduced at least as a possibility. The state prosecutor should change his role in these proceedings through his active participation in them. The specialization of the court council and its omission from the work and regular competence of the non-debate council will contribute to the work efficiency in these cases. Revocation of conditional release should be done in the same way as the proceeding of approval of conditional release.

The conditional release as a correction to the legally binding judgment demands to be under the supervision of professional organs and jurisdiction of the court. This should be done regardless the fact whether the imprisonment is suspended through the conditional release and the prisoner is obliged to fulfill the obligations regulated by the criminal law regulations.

Key words: conditional release, the suspension of the conditional release, proceeding rules, the procedure time-limits

Literatura

1. Ljubiša Lazarević, Neka sporna pitanja pred donošenje Krivičnog zakonika u: Teorijski i praktični problemi jugoslovenskog kaznenog zakonodavstva, Beograd, 1996.
2. Slađana Jovanović, Mogući pravci preispitivanja instituta uslovnog otpusta, Temida, Vol. 6. br. 3, septembar 2003.
3. Stojanović, Z., Uslovni otpust: problemi i perspektive, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, Vol. 34. br. 1–2/84.
4. Zoran Stojanović, Komentar Krivičnog zakonika, Beograd, 2006, Službeni glasnik
5. Ljubiša Lazarević, Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije, Savremena administracija, IŠP, Beograd, 2006.
6. ETS broj 51 (Evropska konvencija o nadzoru nad uslovno osuđenim ili uslovno otpuštenim), Rezolucija R(65)1 o uslovnim kaznama, uslovnom otpustu i drugim alternativama zatvaranju, R(70)1 o praktičnoj organizaciji mera za nadzor i brigu nakon puštanja na slobodu uslovno osuđenih ili uslovno

- otpuštenih prekršilaca, R(76)2 o postupanju sa zatvoreniciima sa dugim kaznama, Preporuka R(99)22 koja se odnosi na pretrpanost zatvora i inflaciju zatvorske populacije i druge.
7. Krivični zakonik od 6. 10. 2005. godine, Službeni glasnik RS br. 85/05 br. 88/05 i 107/05.
 8. Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika od 3. 9. 2009. godine, Službeni glasnik br. 72/09.
 9. Kratak vodič kroz Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, priredila Dona Gomien, Beograd, 1996.
 10. Zoran S. Pavlović, Razmatranja o samostalnom i nezavisnom pravosuđu, Glasnik Advokatske komore Vojvodine, II, 2001. godine
 11. Lazarević, Janko, Izmene i dopune u odnosu na sistem sankcija, u Novo Jugoslovensko krivično zakonodavstvo, Beograd, Udruženje za krivično pravo i kriminologiju, 1996.
 12. Zakonik o krivičnom postupku, Sl. list SRJ br. 20/01, 68/02, Sl. glasnik RS br. 58/04, 85 i 115/05, 49/07, 20/09 i 72/09.
 13. www.coe.eu